

Stilistiska grepp i Fogelströms prosa

Inledning

Per Anders Fogelström försökte sig först på att skriva poesi. Diktsamlingen *orons giriga händer* utkom 1947 men blev ingen större framgång. Som journalist vid Folket i Bild utvecklade Fogelström en lättläst prosastil och fulländade den i Stadserien som behandlar Stockholms historia 1860-1968 i romanform.

En repetition är på sin plats:

1960 <i>Mina drömmars stad</i> (MDS)	omfattar åren	1860-1880
1962 <i>Barn av sin stad</i> (BASS)	”	1880-1900
1964 <i>Minns du den stad</i> (MDDS)	”	1900-1925
1966 <i>I en förvandlad stad</i> (IEFS)	”	1925-1945
1968 <i>Stad i världen</i> (SIV)	”	1945-1968

Upprepning

Ett sammanhållande stilistiskt grepp i Stadserien är **upprepningen**. Upprepade meningar inleder och avslutar såväl *Mina drömmars stad* som *Stad i världen* och håller på det sättet samman Stadsviten.

Henning Nilsson invandrar i Stockholm en sensommarkväll i ångans år 1860. I första kapitlet av MDS s.7 skriver författaren *Den väntade på honom, staden som så länge funnits i hans drömmar* och kapitlet avslutas s. 8 *Pojken drömde. Staden väntade.*

I slutet av MDS s. 255-256 är det Hennings äldste son August som lämnar hemmet. *Staden väntade på honom, lyste blekt ur skymningen: murar och torn intill vatten. Pojken drömde. Staden väntade. ...murar och torn intill vatten* är ännu en sammanhållande upprepning. Så här inleds MDS: *I begynnelsen fick staden sitt sigill och märke: murar och torn intill vatten.* Sigillet visar stadsmuren och Norreport, stadens andra sigill som användes fr.o.m. 1326 i ung. 300 år. Sigillet finns avbildat på fastighetsföretaget Stadsholmens logotyp, dvs det företag som ansvarar för kulturhusen i Stockholm.

Sista kapitlet s. 304 i SIV inleds *Staden väntade.* Den staden väntar på är Ann-Charlotte (Lotta) Nilsson, dotter till Henning Nilsson i den fjärde generationen efter den förste Henning Nilsson i MDS. Lite längre ner på samma sida: *Staden låg som på vattnens glänsande silverbricka, sträcktes fram emot henne som gåva.* Kapitlet slutar på s. 305: *Hon kände att staden låg i världen, att världen angick henne, att hon måste våga vandra ut i den. Att man måste våga vara hemma. Flickan drömde. Staden väntade.*

Det blå ljuset över staden

Eugène Jansson, kallad ”blåmålararen” målade utsikten från gårdshuset till Bastugatan 40. *Nocturne* (1901) var en tavla som ingen förstod sig på. Den kallades ”blåbärssoppa med stekt ägg”. De ”stekta äggen” var gatlyktornas sken från Norr och Söder Mälarstrand i den starkt mörkblå natten. Fogelström beskriver återkommande **det blå ljuset**. *Skymningen som strukit en blekblå hinna över snön.* MDS s. 23

*Satt snart och såg vattnet långsamt försilvrats, **kvällen och staden blåna**.* MDS s.32
*Ljusa nätter såg de staden svept i en lätt **gråblå** slöja.* MDS s. 67
*Sjömännens och varvsarbetarnas **blå berg**, Åsöberget.* MDS s. 107
*Medan **den blå skymningen** svartnade till natt, satt de tillsammans i köket.* MDS s. 109
*Vårkvällen vilade omkring dem, **blå** och tyst, ett oändligt hav.* MDS s. 126.
Exemplen kunde göras fler.

Bildspråkets funktion

Det finns olika åsikter om bildspråkets betydelse. I *Poesins logik* (1899) betonar Hans Larsson bildens sammanhållande förmåga. Alf Nyman menar i sin skrift *Metafor och fiktion. Ett bidrag till poetikens historia* (1922) att bildens uppgift är att koncentrera: ”Bildens är en medveten avvikelse från verkligheten men en avvikelse i verklighetens intresse.” Kärnell beskriver i *Strindbergs bildspråk* bildens funktion på följande sätt: ”I stället för det egentliga uttrycket ger bilden en omskrivning som dock ofta har den paradoxala effekten att vara mer exakt än det egentliga ordet.” I prosan fyller bildspråket samma funktion och Fogelströms bildspråk kan analyseras med samma termer som används inom poesin.

Fogelströms bildspråk

Ett av Fogelströms mest frekventa stilistiska hjälpmedel är **liknelsen**. Den består av ett **sakled** och ett **bildled**, oftast förbundna med *som*, *liksom* eller *likt*. Vanligast är konkret sakled – konkret bildled, t.ex. *Staden hade legat hoprullad **som en igelkott** i en bergskreva.* MDS s. 7. *Flickorna i sina sockendräkter med toppiga hättor lyste **som granna sommarblommor** mellan Götgatans grå hus.* MDS s.12. *Någon skämtsam figur hade stoppat en stor sill innan för Klaras uppknäppta blus, den plirade fram **som en vassnäst råtta**.* MDS s. 77. ***Som trumpeter** mot skyn skulle fem höghus smattra sin fanfar högt över alla gångna epokers torn och tonarter.* SIV s. 84.

Jämförelsen kan uttryckas genom en genitivkonstruktion, **komprimerad liknelse**, och därigenom vinner framställningen i koncentration. *Staden låg som på **vattnens glänsande silverbricka**, sträcktes fram mot henne som en gåva.* SIV s. 304. Staden som gåva, som en tårta på ett silverfat, dvs. vattnet. Maskrosor kan jämföras med solbollar men författaren utelämnar ”som” och skriver: ***Maskrosornas solbollar** lyste från Sopgrändens dikeskanter.* MDS s.136.

Metafor betyder **överföring**. I metaforen saknas sakledet och endast bildledet kvarstår. Följande exempel på s.8 MDS exemplifierar också den sammanhållande upprepningen. *Stad serverad **på silverbricka** framsträckt som gåva.* Silverbricka är metafor för vattenytan.

August och Emelie gör i slutet av MDSS en bilfärd till barndomens kvarter. Bilden framställs först i en liknelse: *August tänkte **strålkastarna** som lyste **som två gula jätteögon**.* MDSS s. 314. De åker upp till Sopgränd på Åsöberget. Nu behövs bara metaforen: ***De gula jätteögonen** gled över barndomens hus som låg stängt och tyst, välkänt men ändå främmande.* MDSS s. 316.

Ännu ett exempel finns i IEFS s. 9. *Men frontlinjen mellan gammalt och nytt är inte kort och rak utan så slingrande och uttänjd att vi knappast vet på vilken sida av **nuets kniveggsskarpa linje** vi hamnat, om vi lever i det förflutna eller i framtiden.* Att sedan endast använda metaforen kallas **glidning**. *Att leva: **att dansa över eggen** med lätta och snabba steg. Så lätta att **kniven inte skär**, så snabba att den inte hinner tränga in.*

Metaforen kan komma först som överskriften till kapitlet *En ö i havet* MDS s. 189. Förklaringen kommer i hela liknelsen med sakled och bildled s. 193. *Som **en nyskurad liten ö låg deras hus** mitt i ett hav av orenligheter*, dvs. huset på Sopgränd där Lotten höll rent och snyggt.

Man kan belysa ett abstrakt sakled med en konkret bildled. Förhållandet mellan Maj och John behöver inte så många ord för att bekräftas. *Också med hans **tystnad**, den kunde kännas som en mjuk och värmande sjal.* SIV s.45. Tummen Matilda, Henning och Lotten gör en lördagsutflykt på Hammarby sjö och övernattar på en holme. ***Kvällen var en mörk, varm filt som hastigt breddes över dem.*** MDS s.90. Inledningen till IEFS s.9 beskriver stadens snabba tillväxt på följande sätt: *Utkanternas **ogräsgröna nöd** grånade alltmer.*

Bilder kan också hämtas ur arbetsmiljön. Henning fick ju först arbete i Liljeholmens stearinfabrik som flyttat till Hammarby sjö. Det är naturligt att jämföra med stearinljus. *Solen fick det oändliga snötäcket att lysa **vitare än de vitaste stearinljus*** MDS s. 21. Matilda berättade s.60 i MDS. om tygerna hon vävde på Hiertas sidenfabrik vid Barnängen, om sidenet som var så mjukt och fint. *Matilda pekade över **vattnet. Som siden!***

Det kanske allra vanligaste stilistiska greppet hos Fogelström är personifiering, dvs. tingen får mänskliga egenskaper. Personifiering får inte förväxlas med **personifikation**. Det senare kan exemplifieras med lyckan som **Fru Fortuna**. Skriver man **Ödet** med stor bokstav blir det en personifikation. Här kommer några exempel på mänskliga egenskaper hos staden:

*Staden var **jätten som slukade människoliv.*** MDS s.7

*Staden borde ha **visat sitt rätta ansikte.*** MDS sid. 11

*Staden **log** sitt kvällssolsleende.* MDS s.11

*Staden **ruskade av sig** vinterns bojor.* MDS s. 29.

***Staden sov, blek och tyst** i det första morgonljudet.* MDS s.60

***Staden hade en underlig vana: den lyfte upp de fattigas bostäder** i solen, på de högsta bergen.* MDS s. 110

*Staden som **somnar** på kvällen är en annan än den som **vaknade** på morgonen.* IEFS s. 9

Sinnesanalogi eller **synestesi** innebär att ett uttryck som hänför sig till ett visst sinnesområde överförs på ett annat. Ofta är det färgord som nyttjas om känslor, t.ex. *Henning kände sig trist, **grå som himlen** som tungt kröp över bergen.* MDS s.25. Men stanken kan också kännas fet, t.ex. *den **feta, kväljande stanken** av stearin.* MDS s.14. I liknelsen ***nybakad varm vänlighet*** MDS s. 12 får man både en känsla, en smak och en doft av mjuka, nybakade bullar.

Intertextualitet.

Intertextualitet innebär att framställningen tar upp en dialog med en tidigare text. Fast en annan forskare, Karlheinz Stierle, menar att man måste vara två för att föra en dialog. En författare som införlivar en annan text i sin framställning ger snarare ett svar till ett verk i det förflutna.

I BASS s.7 alluderar Fogelström antingen på Eddans myt om kung Frode som tvingar trälkvinnorna Fenja och Menja att mala guld på grottekvarnen eller på Viktor Rydbergs *Den nya grottesången*. Rydberg alluderar i sin tur på Eddan. Fogelström: *Om maskinernas då förvandlades till sång – då var det grottesången de sjöng*. BASS s.7.

Inledningen Heidenstams *Sverige* lyder *Sverige, Sverige,.. du land där våra barn en gång få bo och våra fäder sova under kyrkohällen*. Att sova under ”kyrkohällen” låter mera stånds- mässigt än Fogelströms *Du stad där våra barn en gång får bo och våra fäder sover på kyrkogårdarna utan för de gamla tullarna* som inleder SIV s. 9. På kolerakyrkogården vid Skanstull finns inga gravstenar som vittnar om vem som begravts just där, men på kyrkohällen finns säkert både den dödes namn och yrke ingraverat.

Utelämnat subjekt.

Att utelämnat subjektet är ett vanligt stilgrepp hos Fogelström. Först ett exempel från MDS s. 61: *Ja, han tyckte om Matilda. Talade gärna med henne, gick vid hennes sida*. Kapitlet *Det blå berget* MDS s. 104 inleds på följande sätt: *Kom i skymningen, mellan sommarens täta buskage...Drog några tag i svångremmen, sköt ner den uppknäppta bussaronen bättre i mollskinnsbyxorna. Stannade vid porten i det röda planket, stod och såg gårdens jäsande sophögar och den ruttnande trååkåken med sönder-slagna fönsterrutor och gapande råthål*. Vi förstår i nästa mening att det handlar om Henning. *Här* (dvs. i Färgargården) *hade han bott i sex år nu*.

Stockholmslang

I *Att en dag vakna* (1950) använder Fogelström ofta slanguttryck, t.ex. kapitlet *Samtal över en grogg* är helt skrivet på stockholmslang. I slutet av boken finns förklaringar till slang- uttrycken. I *Mina drömmars stad* använder Fogelström slang vid ett tillfälle. Det är när Henning kommer till Färgargården och träffar Tummen, Ture Lindgren, som är en äkta ”stockekare”. Henning har ett tygstycke med sig och undrar vem han ska lämna det till. För att vi ska förstå Tummens tillhörighet blir svaret: *Bäst du ger det till mällarns krok*, dvs. färgarmästarens hustru, madam Wanselin. Sedan varnas Henning för hunden: *Om jucklon macklar så ge den en toffel*. Och Tummen erbjuder sig att visa Henning staden, dvs. *kansla den här häcken*. Direkt tal fogas annars in i löpande text utan citationstecken, t.ex.: ”Folk kallar mig Tummen, sa han och visade glatt grinande fram den tumlösa vänsterhanden.”

Fogelströms faktakunskaper

Fogelström hade många års studier av Stockholms historia och miljö i bagaget när han skrev romanen *Mina drömmars stad*. Att han valde romanformen motiverade han på följande sätt i

ett avslutande anförande vid ABF:s heldagsseminarium i april 1996: *En roman har större möjligheter att nå många läsare än forskarens historik.* I en roman kan man på ett naturligt sätt få med faktakunskaper.

Varje arbetsområde beskrivs noga. Som tegelbärare är Henning klädd på följande sätt: *Han kom direkt från bygget, med den stora vidbrättade filthatten, tegelfemman, på huvudet. Mattan som han bar över axlarna under arbetet låg kvar på bygget. Bördan med tegel kallas ”knippan” och består av tolv tegelstenar och väger 60 kilo.* MDS s. 42-43.

Ännu mer detaljrikt beskrivs kläderna som Johan, nynasen, har på sig i sotningsarbetet. *Nu skröt han (Johan) för Emelie om jobbet, kamraterna. Och kläderna: stigbrallorna, skjortan som kallades tekan, och kurpisen – mössan som var sydd som en påse så att man kunde dra ner den för ögonen... Och titta! Han hade fått strecklingar också, skröt han och visade på strumporna. Men strecklingar och bubbor (skor) fick man inte ha när man steg i piporna, då måste man ta sig fram barfota.* BASS s.45-46.

När Tummen vill visa Henning staden på andra sidan Slussen tar de Stora Glasbruksgatan, den enda uppfarten till östra Södermalm före Katarinavägens tillkomst. *De kom till Stora Glasbruksgatan, en smal rännsten som sjönk över Söders berg ner mot staden. Här klampade dihlströmarna, hjonen från arbetsinrättningen, fram i väldiga skor. Från Wallmanska fröjden hördes dansmusik och inifrån krogar, ölstugor och horhus steg sorl och skrik. Men Tummen förde Henning vidare, ner över den blåsiga planen vid Slussen där Karl XIV stod staty mellan gaslyktorna framför den nya gula basarbyggnaden.* MDS s. 27.

Vi får en påminnelse om hamnens utseende innan berget sprängdes bort och hamnen breddades. MDS s.70:

Hamnen var ett mörkt valv mot ett ljust stråk. Över dem som arbetade där reste sig berget brant och svart och eländiga trätrappor klättrade mot ljuset. Magasinshus, krogar och småindustrier tryckte mot bergskanten för att ge plats för kajens myller av gods och avskräde. Burar med svin och höns staplades mellan kaffebalar, skinnbuntar och silltunnor. Högar av hästspilling hopades utanför det offentliga och avträdet och varje natt fylldes stadens orenlighet i latrinpråmarna vid Lokattstrappan. Vid bryggor och träkaj låg skutorna tätt, stuvare och sjömän trängdes med roddarmadammer och tvätterskor. Från kokhusen steg röken, från krogarna slamret, från svinburarna gälla skrik och från luckorna basarnas rop. Beskrivningen av hamnen upplevs av många sinnen, syn, lukt och hörsel.

Några recensioner

Roland Adlerberth (GT1 3.9,1968) kommenterar den sammanhållande bilden av staden som Henning Nilsson i MDS såg ligga på *vattnens glänsande silverbricka* och samma bild ser Ann-Charlotte Nilsson i SIV. Hon ser ”*ut över staden som ligger på vattnens glänsande silverbricka*”. Han menar annars att Fogelström är rätt så tunn som författare, människorna är typer. Inte heller Gerhard Arwedson (Arbetarbladet 8.9.1960) tycker att Fogelström är någon människoskildrare. Han framhåller istället miljöskildringen. Fogelström målar *med etsande*

skärpa bilder ur olika arbetares liv. Gunnar Brandell skriver berömmande i SvD 26.03.1960: *Den (Mina drömmars stad) vittnar om sakkunskap och får liv av det poetiska vemod som hör ihop med det oåterkalleligen förflutna.*

Men Gösta Andren (Ny tid 12.9.1960) tycker att de många människorna i *Mina drömmars stad* förs fram ur tidens flod med öm och varsam hand. De är skildrade *med kärlek och förståelse och också då porträtten är som knappast antydde, blir läsaren intresserad och engagerad. Fogelström har inte fått sin Henning tråkig och trist. Läsaren får sympati för den stilsamme, lille karlen..*

Sammanfattningsvis kan man konstatera att de flesta recensenter menar att Fogelström har ett lättläst och konkret språk. Hans meningsbyggnad är enkel och meningarna inte alltför långa, hans prosa är lättillgänglig, men ingen av de tjugotalet recensioner som jag läst har vidrört författarens rika bildspråk.

Källa: Peters *Gunnel Beckmans bildspråk* 80-poängsuppsats i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet 1985.

2015.07.17 BP